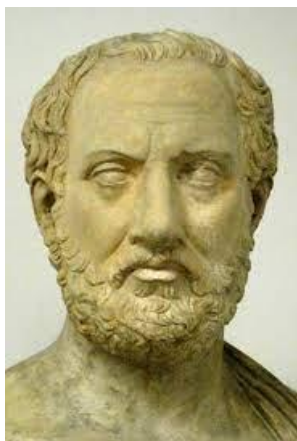

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ – Ο ΛΟΙΜΟΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

(I) Προέλευση, συμπτώματα και σοβαρότητα της ασθένειας

Λίγο μετά την έναρξη των επιχειρήσεων του δεύτερου χρόνου του πολέμου, ενέσκηψε στην Αθήνα μια θανατηφόρος επιδημία, ο λοιμός.

2.47.1–2.54.5: Ο λοιμός	Μτφρ. Ε. Λαμπρίδη. 1962. <i>Θουκυδίδου Ιστορία. Πρόλογος, μετάφραση, σχόλια. Εισαγωγή: Ι.Θ. Κακριδής. I–IV. Αθήνα: Γκοβόστης.</i>
[2.47.1] Τοίοςδε μὲν ὁ τάφος ἐγένετο ἐν τῷ χειμῶνι τούτῳ· καὶ διεθόντος αὐτοῦ πρώτον ἔτος τοῦ πολέμου τοῦδε ἐτελεύτα.	[2.47.1] Τέτοια λοιπὸν ἐστάθηκε ἡ δημόσια κηδεῖα το χειμῶνα ἐκεῖνο· καὶ ὅταν πέρασε ὁ χειμῶνας αὐτός, ἐκλείσῃ ὁ πρώτος χρόνος τοῦ πολέμου.
[2.47.2] τοῦ δὲ θέρους εὐθύς ἀρχομένου Πελοποννήσιοι καὶ οἱ ξύμμαχοι τὰ δύο μέρη ὥσπερ καὶ τὸ πρῶτον ἐσέβαλον ἐς τὴν Ἀττικὴν (ἡγεῖτο δὲ Ἀρχίδαμος ὁ Ζευσιδάμου Λακεδαιμονίων βασιλεύς), καὶ καθεζόμενοι ἐδήουν τὴν γῆν.	[2.47.2] Κ' εὐθύς μὲν μόλις ἀρχίσει τὸ καλοκαίρι, εἰσέβαλαν οἱ Πελοποννήσιοι κ' οἱ σύμμαχοί τους ὅπως καὶ πρῶτύτερα σὴν Ἀττικὴ με τὰ δύο τρίτα τῆς στρατιωτικῆς τοῦ δυνάμεις ὁ καθένας (με ἀρχηγὸ πάλι τὸν Ἀρχίδαμο, γῖο τοῦ Ζευσιδάμου, βασιλιά τῶν Λακεδαιμονίων), καὶ ἀφού ἐκαμῖαν στρατόπεδο ἀρχίσαν να ρημάζου τὸν τόπο συστηματικά.
[2.47.3] καὶ ὄντων αὐτῶν οὐ πολλὰς πῶ ἡμέρας ἐν τῇ Ἀττικῇ ἡ νόσος πρῶτον ἤρξατο γενέσθαι τοῖς Ἀθηναίοις, λεγόμενον μὲν καὶ πρότερον πολλαχόσε ἐγκατασκῆψαι καὶ περὶ Λῆμνον καὶ ἐν ἄλλοις χωρίοις, οὐ μὲντοι τοσοῦτός γε λοιμὸς οὐδὲ φθορὰ οὕτως ἀνθρώπων οὐδαμοῦ ἐμνημονεύετο γενέσθαι.	[2.47.3] Ἀλλὰ πρὶν περᾶσου πολλὰς ἡμέρας ἀπὸ τῆν ὥρα που μπηκαν σὴν Ἀττικὴ, πρωτοφανερῶθηκε ἡ ἀρρώστια σὴν Ἀθήνα, ἀρρώστια που λένε βέβαια πῶς ἐπέσει καὶ ἄλλοτε σε πολλοὺς τόπους, γύρω σὴν Λῆμνο καὶ ἀλλοῦ, ἀλλὰ πουθενά δεν θυμούνται να παρουσιάστηκε τόσο φοβερὴ, οὔτε να χάλασε τόσοσους ἀνθρώπους.
[2.47.4] οὔτε γὰρ ἰατροὶ ἤρκουσαν τὸ πρῶτον θεραπεύοντες ἀγνοίᾳ, ἀλλ' αὐτοὶ μάλιστα ἔθνησκον ὅσῳ καὶ μάλιστα προσῆσαν, οὔτε ἄλλη ἀνθρωπεία τέχνη οὐδεμία· ὅσα τε πρὸς ἱεροῖς ἰκέτευσαν ἢ μαντείοις καὶ τοῖς τοιοῦτοις ἐχρήσαντο, πάντα ἀνωφελῆ ἦν, τελευτῶντές τε αὐτῶν ἀπέστησαν ὑπὸ τοῦ κακοῦ νικῶμενοι.	[2.47.4] Γιατί δεν μπορούσαν να κάνουν τίποτα οὔτε οἱ γιατροὶ που κοιτάζαν τους ἀρρώστους σὴν ἀρχῇ, γιατί δεν ἤξεραν τῆ φύση το κακοῦ, καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι πέθαιναν σε μεγαλύτερη ἀναλογία ὅσο περισσότερο τους πλησίαζαν, οὔτε καμιά ἄλλη ἀνθρώπινη τέχνη· καὶ ὅλες οἱ παρακλήσεις που ἐκαναν στους ναοὺς καὶ ὅσα προσκυνήματα στα μαντεία καὶ ἄλλα τέτοια, ἦταν ὅλα του κακοῦ· καὶ στο τέλος τα παράτησαν καὶ αὐτὰ, γιατί τους χαντάκωσε τὸ κακό.

[2.48.1] ἤρξατο δὲ τὸ μὲν πρῶτον, ὡς λέγεται, ἐξ Αἰθιοπίας τῆς ὑπὲρ Αἰγύπτου, ἔπειτα δὲ καὶ ἐς Αἴγυπτον καὶ Λιβύην κατέβη καὶ ἐς τὴν βασιλεύς γῆν τὴν πολλήν.

[2.48.2] ἐς δὲ τὴν Ἀθηναίων πόλιν ἐξαπιναίως ἐσέπεσε, καὶ τὸ πρῶτον ἐν τῷ Πειραιεῖ ἦψατο τῶν ἀνθρώπων, ὥστε καὶ ἐλέχθη ὑπ' αὐτῶν ὡς οἱ Πελοποννήσιοι φάρμακα ἐσβεβλήκοιεν ἐς τὰ φρέατα· κρῆναι γὰρ οὐπω ἦσαν αὐτόθι. ὕστερον δὲ καὶ ἐς τὴν ἄνω πόλιν ἀφίκετο, καὶ ἔθνησκον πολλῶ μᾶλλον ἤδη.

[2.48.3] λεγέτω μὲν οὖν περὶ αὐτοῦ ὡς ἕκαστος γινώσκει καὶ ἰατρὸς καὶ ἰδιώτης, ἀφ' ὅτου εἰκὸς ἦν γενέσθαι αὐτό, καὶ τὰς αἰτίας ἄστινας νομίζει τοσαύτης μεταβολῆς ἰκανὰς εἶναι δύναμιν ἐς τὸ μεταστῆσαι σχεῖν· ἐγὼ δὲ οἶόν τε ἐγίγνετο λέξω, καὶ ἀφ' ὧν ἂν τις σκοπῶν, εἴ ποτε καὶ αὐθις ἐπιπέσοι, μάλιστα ἂν ἔχοι τι προειδῶς μὴ ἀγνοεῖν, ταῦτα δηλώσω αὐτὸς τε νοσήσας καὶ αὐτὸς ἰδὼν ἄλλους πάσχοντας.

[2.49.1] Τὸ μὲν γὰρ ἔτος, ὡς ὠμολογεῖτο, ἐκ πάντων μάλιστα δὴ ἐκεῖνο ἄνοσον ἐς τὰς ἄλλας ἀσθενείας ἐτύγχανεν ὄν· εἰ δὲ τις καὶ προῦκαμνέ τι, ἐς τοῦτο πάντα ἀπεκρίθη.

[2.49.2] τοὺς δὲ ἄλλους ἀπ' οὐδεμιᾶς προφάσεως, ἀλλ' ἐξαίφνης ὑγείης ὄντας πρῶτον μὲν τῆς κεφαλῆς θέρμαι ἰσχυραὶ καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἐρυσθήματα καὶ φλόγωσις ἐλάμβανε, καὶ τὰ ἐντός, ἧ τε φάρυγξ καὶ ἡ γλῶσσα, εὐθύς αἱματώδη ἦν καὶ πνεῦμα ἄτοπον καὶ δυσῶδες ἠφίει·

[2.49.3] ἔπειτα ἐξ αὐτῶν παρμὸς καὶ βράγχος ἐπεγίγνετο, καὶ ἐν οὐ πολλῶ χρόνῳ κατέβαιναν ἐς τὰ στήθη ὁ πόνος μετὰ βηχὸς ἰσχυροῦ· καὶ ὁπότε ἐς τὴν καρδίαν στηρίζειεν, ἀνέστρεφέ τε αὐτὴν καὶ ἀποκαθάρσεις χολῆς πᾶσαι ὅσαι ὑπὸ ἰατρῶν ὠνομασμένοι εἰσὶν ἐπῆσαν, καὶ αὗται μετὰ ταλαιπωρίας μεγάλης.

[2.49.4] λύγξ τε τοῖς πλέοσιν ἐνέπιπτε κενή, σπασμὸν ἐνδιδοῦσα ἰσχυρόν, τοῖς μὲν μετὰ ταῦτα λωφήσαντα, τοῖς δὲ καὶ πολλῶ ὕστερον.

[2.49.5] καὶ τὸ μὲν ἕξωθεν ἀπτομένῳ σῶμα οὐτ' ἄγαν θερμὸν ἦν οὔτε χλωρόν, ἀλλ' ὑπέρυθρον, πελινόν, φλυκταίναις μικραῖς καὶ ἔλκεσιν ἐξηθηκός· τὰ δὲ ἐντός οὕτως ἐκάετο ὥστε μήτε τῶν πάνυ λεπτῶν ἱματίων καὶ σινδόνων τὰς ἐπιβολὰς μηδ' ἄλλο τι ἢ γυμνοὶ ἀνέχεσθαι, ἧδιστά τε ἂν ἐς ὕδωρ ψυχρὸν σφᾶς αὐτοὺς ῥίπτειν. καὶ πολλοὶ τοῦτο τῶν ἡμελημένων ἀνθρώπων καὶ

[2.48.1] Κ' ἐπίασε ἡ ἀρρώστια, καθὼς λένε, πρῶτα-πρῶτα ἀπὸ τὴν Αἰθιοπία πέρα ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, κατέβηκε ὕστερα στὴν Αἴγυπτο κι ἀπὸ κει στὴ Λιβύη, καὶ σε πολλὰ μέρη τῆς μεγάλης επικράτειας τοῦ Πέρση βασιλιά.

[2.48.2] Στὴν πολιτεία τῆς Αθήνας φανερώθηκε ξαφνικά, ἀφοῦ πείραξε μερικὸς πρῶτα στὸν Πειραιά, ὥστε οἱ Πειραιῶτες εἶπαν πῶς οἱ Πελοποννήσιοι εἶχανε ρίξει φαρμάκι στα πηγάδια καὶ τὶς στέρνες· γιὰτὶ δεν εἶχαν ἀκόμα βρῦσες ἐκεῖ. Ἀργότερα ὁμως ἦρθε καὶ στὴν ἀπάνω πολιτεία, καὶ πέθαιναν τότε πια πολὺ περισσότεροι.

[2.48.3] Ἀς λέει λοιπὸν ὁ καθένας γι' αὐτὸ ὅσα ξέρει, εἴτε γιὰτὸς εἶναι εἴτε καὶ ἀμαθος, ἀπὸ τὶ δηλαδὴ ἦταν πιθανὸ νὰ γεννηθῆκε, κι ἂς ἀναφέρει τὶς αἰτίες πὺ νομίζει πῶς ἦταν ἀρκετὰ ἰσχυρὲς γιὰ νὰ φέρουν τέτοια μεγάλη ἀλλαγὴ στὴν κατάσταση ἀπὸ τὴν υγεία στὸ θανατικὸ. Ἐγὼ θὰ φανερώσω μόνο τὶ λογῆς ἦταν, κι ἀπὸ τὶ συμπτώματα, ἀν τύχει καὶ ξανάρθει ποτέ, θὰ μπορούσε κανεῖς καλύτερα νὰ εξετάσει τὸ πράμα καὶ νὰ τὸ γνωρίσει ἀπὸ τὰ πρὶν, ὥστε νὰ μὴν τὰ 'χει ἐντελῶς χαμένα· γιὰτὶ τὴν πέρασα κ' ἐγὼ, καὶ εἶδα πολλοὺς ἄλλους πὺ ὑπόφεραν ἀπ' αὐτὴν.

[2.49.1] Ὁ χρόνος ἐκεῖνος, ὅπως τὸ παραδέχονταν ὅλοι, ἦταν ἐξαιρετικὰ ἐλεύτερος ἀπὸ ἄλλες ἀρρώστειες· κι ἀν κανεῖς πρὶν ἀπ' αὐτὴν, ἦταν κάπως ἀνήμπορος, ὅλα ξεκαθάριζαν πῶς ἦταν αὐτὴ.

[2.49.2] Τοὺς ἄλλους ὁμως, πὺ δεν εἶχαν καμιά φανερὴ αἰτία κακοδιαθεσίας, ἐξαφνα, ἐνὼ ἦταν πρωτύτερα ἐντελῶς γεροῖ, τοὺς ἐπιάναν πρῶτα δυνατὲς θέρμες στὸ κεφάλι, καὶ κοκκινίζαν τὰ μάτια τοὺς κ' ἐρεθίζονταν πολὺ, κι ἀπ' τὴν ἀρχὴ ἀνάβαν καὶ μάτωναν τὰ μέσα τοὺς, ὁ φάρυγγας καὶ ἡ γλῶσσα, κι ἡ ἀναπνοὴ τοὺς ἐβγαινε παράξενη καὶ βρωμιούσε·

[2.49.3] ἐπειτ' ἀπ' αὐτὰ ἀρχίζε δυνατό φτάρνισμα καὶ βραχνάδα, καὶ σε λίγο κατέβαινε στὸ στήθος τὸ πάθημα, μὲ δυνατό βήχα· κι ὅταν πιανόταν ἀπὸ τὴν καρδιά, τῆς ἔδινε μὴ καὶ τὴ γύριζε ἀνάποδα, κ' ἐβγαινε χολὴ ἀπὸ τὸ στόμα κι ἀπὸ κάτω, ὅσων λογίων ἔχουν κι ὅλας ὀνοματίζει οἱ γιὰτροὶ, καὶ μάλιστα με δυνατόους πόνους,

[2.49.4] καὶ τοὺς περισσότερους τοὺς ἐπιάνε ξερό ρέψιμο πὺ τοὺς ἔφερνε δυνατόους σπασμοὺς, πὺ σε ἄλλους σταματοῦσαν ὕστερ' ἀπὸ λίγο, σε ἄλλους ὁμως κρατοῦσαν μέρες ολόκληρες.

[2.49.5] Καὶ σ' ὅποιον τ' ἀγγίξε ἀπ' ἐξῶ, τὸ κορμί τοῦ ἀρρώστου δεν ἦταν οὔτε υπερβολικὰ ζεστό, οὔτε υγρό, ἀλλὰ κοκκινωπό, μελανιασμένο, γεμάτο ἐξανθήματα, μικρὰ σπυριά ἢ καὶ πληγές· ἀπὸ μέσα τοὺς ὁμως ἐνιωθαν τέτοια πύρα, πὺ δεν μπορούσαν νὰ υποφέρουν νὰ τοὺς ἀγγίζον οὔτε τὰ πιο ψιλὰ καὶ μαλακὰ ρούχα ἢ σεντόνια ἢ σιδηροτέπη ἄλλο καὶ τὴν πιο μεγάλη ἀνακούφιση θὰ ἐνιωθαν ἀν μπορούσαν νὰ ριχτοῦνε μέσα σε κρῦο νερό. Καὶ πολλοὶ ἀπ' ὅσους

ἔδρασαν ἐς φρέατα, τῆ δίκη ἀπαύστω
ξυνεχόμενοι· καὶ ἐν τῷ ὁμοίῳ καθεισιῆται τὸ
τε πλέον καίελασσον ποτόν.

[2.49.6] καὶ ἡ ἀπορία τοῦ μὴ ἡσυχάζειν καὶ ἡ
ἀγρυπνία ἐπέκειτο διὰ παντός· καὶ τὸ σῶμα,
ὄσονπερ χρόνον καὶ ἡ νόσος ἀκμάζοι, οὐκ
ἐμαραίνεται, ἀλλ' ἀντεῖκε παρὰ δόξαν τῆ
ταλαιπωρία, ὥστε ἡ διεφθείροντο οἱ πλεῖστοι
ἐναταῖοι καὶ ἐβδομαῖοι ὑπὸ τοῦ ἐντός
καύματος, ἔτι ἔχοντές τι δυνάμειος, ἢ εἰ
διαφύγοιεν, ἐπικατιόντος τοῦ νοσήματος
ἐς τὴν κοιλίαν καὶ ἐλκώσεώς τε αὐτῆ ἰσχυρᾶς
ἐγγιγνομένης καὶ διαρροίας ἅμα ἀκράτου
ἐπιπιπτούσης οἱ πολλοὶ ὕστερον δι' αὐτὴν
ἀσθενεῖα διεφθείροντο.

[2.49.7] διεξήει γὰρ διὰ παντός τοῦ σώματος
ἄνωθεν ἀρξάμενον τὸ ἐν τῆ κεφαλῇ πρῶτον
ἰδρυθὲν κακόν, καὶ εἴ τις ἐκ τῶν μεγίστων
περιγένοιτο, τῶν γε ἀκρωτηρίων ἀντίληψις
αὐτοῦ ἐπεσήμαιεν.

[2.49.8] κατέσκηπτε γὰρ ἐς αἰδοῖα καὶ ἐς
ἄκρας χεῖρας καὶ πόδας, καὶ πολλοὶ
στερισκόμενοι τούτων διέφευγον, εἰσὶ δ' οἱ καὶ
τῶν ὀφθαλμῶν. τοὺς δὲ καὶ λήθη ἐλάμβανε
παραυτίκα ἀναστάντας τῶν πάντων ὁμοίως,
καὶ ἠγνόησαν σφᾶς τε αὐτοὺς καὶ τοὺς
ἐπιτηδεῖους.

[2.50.1] γενόμενον γὰρ κρεῖσσον λόγου τὸ
εἶδος τῆς νόσου τὰ τε ἄλλα χαλεπωτέρως ἢ
κατὰ τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν προσέπιπτεν
ἐκάστω καὶ ἐν τῷδε ἐδήλωσε μάλιστα ἄλλο τι
ὄν ἢ τῶν ξυνηθῶν τι· τὰ γὰρ ὄρνεα καὶ
τετράποδα ὅσα ἀνθρώπων ἄπτεται, πολλῶν
ἀτάφων γιγνομένων ἢ οὐ προσήει ἢ γευσάμενα
διεφθείρετο.

[2.50.2] τεκμήριον δὲ τῶν μὲν τοιούτων
ὀρνίθων ἐπίλειψις σαφῆς ἐγένετο, καὶ οὐχ
ἐωρῶντο οὔτε ἄλλως οὔτε περι τοιοῦτον οὐδέν·
οἱ δὲ κύνες μᾶλλον αἰσθησιν παρεῖχον τοῦ
ἀποβαίνοντος διὰ τὸ ξυνδιαιτῆσθαι.

[2.51.1] Τὸ μὲν οὖν νόσημα, πολλὰ καὶ ἄλλα
παραλιπόντι ἀτοπίας, ὡς ἐκάστω ἐτύχανε τι
διαφερόντως ἐτέρῳ πρὸς ἕτερον γιγνόμενον,
τοιοῦτον ἦν ἐπὶ πᾶν τὴν ἰδέαν· καὶ ἄλλο
παρελύπει κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον οὐδὲν τῶν
εἰωθότων· ὃ δὲ καὶ γένοιτο, ἐς τοῦτο ἐτελεύτα.

δεν εἶχαν κανένα να τους κοιτάξει ἔκαναν αὐτὸ
ακριβῶς, πέφτοντας μέσα σε πηγὰδια βασανισμένοι
ἀπὸ ἀδιάκοπη καὶ ἀνυπόφορη δίψα· καὶ τὸ ἴδιο ἔκανε
εἴτε ἐπιναν πολὺ εἴτε λίγο.

[2.49.6] Καὶ πάνω ἀπ' ὅλα καὶ χωρὶς ἀναπαμὸ ἦταν ἡ
στενοχώρια που δεν μπορούσαν να βρουν
ἀνακούφιση σε τίποτα, καὶ οὔτε μπορούσαν να
κοιμηθοῦν. Τὸ σῶμα ὁμως, ὅσον καιρὸ ἦταν ἡ
ἀρρώστια στο κρίσιμο στάδιο της, δε μαραινόνταν,
ἀλλὰ ἀντεκε στο βάσανο περισσότερο ἀπ' ὅ,τι θα
μπορούσε κανεὶς να περιμένει, εἶσι που πέθαιναν —οἱ
περισσότεροι— ὕστερ' ἀπὸ ἐνιαὶ ἢ ἐφτά μεριές ἀπὸ τὴ
μέσα τους κάψα, χωρὶς να 'χει ἐντελῶς ἐξαντληθεῖ ἡ
δύναμή τους· ἢ ἀν ξέφευγαν αὐτὸ τὸ στάδιο,
κατέβαινε ὕστερα τὸ κακὸ σὴν κοιλία, που γέμιζε
πληγῆς κι ἀφοῦ τους ἐπιανε δυνατὴ καὶ ἀσταμάτητη
διάρροια, πέθαιναν οἱ περισσότεροι στο δεύτερο αὐτὸ
στάδιο ἀπὸ τὴν ἐξάντληση.

[2.49.7] Καὶ τὸ κακὸ περνούσε ἀπ' ὅλο τὸ κορμί, μὴ
καὶ εἶχε στερεωθεῖ σὴν ἀρχὴ στο κεφάλι καὶ
προχωρούσε ἀπὸ πάνω πρὸς τα κάτω, κι ἀν κανεὶς
σωζόταν ἀπὸ τα χειρότερα, φανερωνόνταν τοῦτο ἐπειδὴ
ἐπιανε πια τις ἀκρες·

[2.49.8] γιατί ἐπεφτε καὶ στα γεννητικὰ ὄργανα, καὶ
στις ἀκρίες τῶν χεριῶν καὶ τῶν ποδιῶν, καὶ πολλοὶ
που συνήλθαν ἐμειναν χωρὶς αὐτὰ· μερικοὶ ἄλλοι
παὺ ἔχασαν τὸ φως τους ἢ τὸ θυμητικό τους ἐνὼ
ἀντεξαν σὴν καθαυτὸ ἀρρώστια σὴν ἀρχὴ, καὶ
ξέχασαν μόλις σηκώθηκαν ποιοὶ ἦταν οἱ ἴδιοι καὶ δε
γνώριζαν οὔτε τους πιο στενοὺς συγγενεὶς καὶ φίλους
τους.

[2.50.1] Γιατί ἡ μορφὴ της ἀρρώστιας ἦταν κάτι που
ξεπερνούσε τις λογικὲς εἰκασίες τῶν ἀνθρώπων, καὶ
πρόσβαλλε τὸν καθένα πιο βαριά ἀπ' ὅσο μπόρει να
βαστάξει ἡ ἀνθρώπινη φύση, καὶ φανερώθηκε κι ἀπὸ
τὸ ἐξῆς πὼς δεν ἦταν καμιά ἀπὸ τις συνηθισμένες
ἀρρώστιες· τα ὄρνια δηλαδὴ καὶ τα τετράποδα ζῶα,
ὅσα τρῶν ἀνθρώπινη σάρκα, μ' ὅλο που εἶχανε μείνει
πολλὰ ἀταφα κορμιά, ἢ δεν τα πλησίαζαν, ἢ ἀν τα
δοκίμαζαν, πέθαιναν κι αὐτὰ.

[2.50.2] Κι ἀπόδειξη, πὼς παρουσιάστηκε καθαρὰ
ἐλάτωση τῶν πουλιῶν αὐτῶν, καὶ δεν τα 'βλεπε
κανεὶς οὔτε ἀλλοῦ, οὔτε γύρω σε νεκροὺς ἀπὸ τὴν
ἀρρώστια· ἐνὼ τα σκυλιὰ ἐδιναν ἀκόμα καλύτερη
ἀφορμὴ να τὸ παρατηρήσει κανεὶς, ἐπειδὴ ζοῦνε μαζὶ
με τὸν ἀνθρώπο.

[2.51.1] Τέτοια λοιπὸν ἦταν σὴς μεγάλες γραμμὲς ἡ
μορφὴ της ἀρρώστιας, μ' ὅλο που παρέλειψα πολλὰ
γνωρίσματα ἀσυνήθιστα καὶ παράξενα, που τύχαιναν
να παρουσιαστοῦν διαφορετικὰ σὸν ἐνα ἀπὸ τὸν
ἄλλον. Καὶ καμιά ἄλλη ἀπὸ τις συνηθισμένες
στενοχώριες δε βασάνιζε τὸν κόσμο ἐκεῖνο τὸν καιρὸ·
γιατί κι ἀν τύχαινε να παρουσιαστεῖ καμιά, κατέληγε
σε τοῦτην—ἐδῶ.

[2.51.2] ἔθνησκον δὲ οἱ μὲν ἀμελείῳ, οἱ δὲ καὶ πάνυ θεραπευόμενοι. ἔν τε οὐδὲ ἔν κατέστη ἴαμα ὡς εἶπεν ὅτι χρῆν προσφέροντας ὠφελεῖν· τὸ γὰρ τῷ ξυνενεγκὸν ἄλλον τοῦτο ἔβλαπτεν.

[2.51.3] σῶμά τε αὐταρκες ὃν οὐδὲν διεφάνη πρὸς αὐτὸ ἰσχύος πέρι ἢ ἀσθενείας, ἀλλὰ πάντα ξυνήρει καὶ τὰ πάσῃ διαίτῃ θεραπευόμενα.

[2.51.4] δεινότατον δὲ παντὸς ἦν τοῦ κακοῦ ἢ τε ἀθυμία ὅποτε τις αἰσθοίτο κάρνων (πρὸς γὰρ τὸ ἀνέλπιστον εὐθύς τραπόμενοι τῇ γνώμῃ πολλῶ μᾶλλον προΐεντο σφᾶς αὐτοὺς καὶ οὐκ ἀντεῖχον), καὶ ὅτι ἕτερος ἀφ' ἐτέρου θεραπείας ἀναπιμπλάμενοι ὥσπερ τὰ πρόβατα ἔθνησκον· καὶ τὸν πλεῖστον φθόρον τοῦτο ἐνεποιεῖ.

[2.51.5] εἴτε γὰρ μὴ ἠέλοιεν δεδιότες ἀλλήλοις προσιέναι, ἀπώλλυντο ἐρήμοι, καὶ οἰκίαι πολλαὶ ἐκενώθησαν ἀπορίᾳ τοῦ θεραπεύοντος· εἴτε προσίοιεν, διεφθείροντο, καὶ μάλιστα οἱ ἀρετῆς τι μεταποιούμενοι· αἰσχύνῃ γὰρ ἠφείδουν σφῶν αὐτῶν ἐσιόντες παρὰ τοὺς φίλους, ἐπεὶ καὶ τὰς ὀλοφύρσεις τῶν ἀπογινομένων τελευτῶντες καὶ οἱ οἰκεῖοι ἐξέκαμνον ὑπὸ τοῦ πολλοῦ κακοῦ νικώμενοι.

[2.51.6] ἐπὶ πλεόν δ' ὅμως οἱ διαπεφευγότες τὸν τε θνήσκοντα καὶ τὸν πονούμενον ὠκτίζοντο διὰ τὸ προειδέναι τε καὶ αὐτοὶ ἦδη ἐν τῷ θαρσαλέῳ εἶναι· δις γὰρ τὸν αὐτόν, ὥστε καὶ κτείνειν, οὐκ ἐπελάμβανεν. καὶ ἔμακαρίζοντό τε ὑπὸ τῶν ἄλλων, καὶ αὐτοὶ τῷ παρακρήμα περικαρεῖ καὶ ἐς τὸν ἔπειτα χρόνον ἐλπίδος τι εἶχον κούφης μηδ' ἂν ὑπ' ἄλλου νοσήματός ποτε ἔτι διαφθαρήναι.

[2.51.2] Καὶ πέθαιναν οἱ ἄνθρωποι, ἄλλοι χωρὶς περιποίησης, καὶ ἄλλοι που εἶχαν κάθε δυνατὴ φροντίδα. Καὶ δε βρέθηκε κανένα γιατρικό, που να μπορεί κανείς να πει πως εἶναι το γιατρικό της αρρώστιας αὐτῆς, που ἐμελλε χωρὶς ἄλλο να βοηθήσει τον ἀρρωστο ἀν του το 'δινε (γιατί ὅ,τι ὠφελούσε τον ἕνα, το ἴδιο αὐτὸ πράγμα χειροτέρευε τον ἄλλον),

[2.51.3] καὶ καμιά ἀνθρώπινη κράση δε φάνηκε ἀπὸ μόνῃ της ἀξία ν' ἀντισταθεῖ στην ἀρρώστια, εἴτε ἦταν πολὺ δυνατὴ, εἴτε τόσο ἀδύνατη ὥστε να μην την πιάσει το κακὸ ἀλλὰ τους ἐσάρωσε ὅλους, κ' ἐκείνους ἀκόμη που εἶχαν την πιο περιποιημένη διαίτα καὶ τρόπο ζωῆς.

[2.51.4] Χειρότερο ἀπ' ὅλα ἦταν ἡ κατάθλιψη που ἐπιανε τον καθένα μόλις ἐνιωθε πως ἀδιαθετούσε (γιατί ἡ ψυχικὴ τους κατάσταση γύριζε τότε στην ἀπελπισία, καὶ ἀφήνονταν πολὺ περισσότερο ἀπὸ μίας ἀρχῆς καὶ δεν ἀντιδρούσαν) καθὼς καὶ ὅτι ο ἕνας γέμιζε μὲλομα ἀπὸ τον ἄλλον που περιποιόταν καὶ πέθαιναν ἀράδα σαν τα πρόβατα· καὶ τῆ μεγαλύτερη φθορὰ την προξενούσε τοῦτο:

[2.51.5] ἀν δηλαδὴ δεν ἠθέλαν να πλησιάσουν ο ἕνας τον ἄλλον ἀπὸ φόβο μην κολλήσουν, πέθαιναν οἱ ἀρρωστοὶ μόνοι κ' ἐρημοί· καὶ ἀδειασαν ἐτσι πολλὰ σπίτια γιατί δεν ἦταν κανεὶς να τους κοιτάξει· καὶ ἀν πάλι ἐπικοινωνούσαν, τους χαλούσε ἡ ἀρρώστια, καὶ περισσότερο ἐκείνους που ἠθέλαν να φερθοῦνε καθὼς πρέπει· γιατί ντρέπονταν να δείξουν πως λογαριάζουν τον εαυτὸ τους καὶ πηγαιναν κοντὰ στους ἀγαπημένους τους. Ἀφοῦ ἀκόμα καὶ τα μοιρολόγια των πεθαμένων τα παράτησαν στο τέλος καὶ οἱ ἴδιοι οἱ συγγενεῖς τους, ἀποκαμωμένοι ἀπὸ τῆ μεγάλη συμφορὰ.

[2.51.6] Ὅμως ἐκεῖνοι που εἶχαν περάσει την ἀρρώστια κ' εἶχανε σωθεῖ, αὐτοὶ σπλαχνίζονταν περισσότερο καὶ τους ετοιμοθάνατους καὶ ὅσους ψήνονταν ἀπὸ το κακὸ, καὶ οἱ ἴδιοι δε φοβούνταν πια· γιατί δεν ἐπιανε ἡ ἀρρώστια δυο φορές τον ἴδιον ἄνθρωπο, ὥστε να τον θανατώσει. Καὶ τους μακάριζαν οἱ ἄλλοι, καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἀπ' τῆ μεγάλη τους χαρὰ για τῆ σωτηρία τους σ' αὐτὴ την περίσταση εἶχαν την μάταιην ἐλπίδα πως για πάντα δε θενὰ πέθαιναν οὔτε καὶ ἀπὸ καμιάν ἄλλην ἀρώστια.